

Stadsvandring i Söderhamn

Söderhamns historia

Den första fasta bebyggelsen i Söderhamn kom redan under järnåldern och där ån rinner ut i Söderhamnsfjärden fanns redan under tidig medelålder en hamn och marknadsplats, som kan sägas ha utgjort begynnelsen på Söderhamns historia. På den då vattenomslutna Faxeholmen i hamninloppet fanns en borg, Faxehus, ett tidigt värn för den handelsplats som växt upp kring åmynningen. Borgen intogs av danskarna men under Engelbrekts resning stormades borgen 1434 av hälsingebor, som tröttnat på de danska fogdarnas hårda skatteindrivning.

Vapen till kungen

Ökade krav på vapen till krigsmakten i början av 1600-talet gjorde, att vapensmederna i ett kungabrev beordrades att flytta in till städerna. 1620 anlades gevärsfaktoriet i Söderhamn och samma år fick Söderhamn sina stadsprivilegier. Handel, hantverk och sjöfart utvecklades, men mot slutet av 1700-talet började en tillbakagång för gevärsfaktoriet och 1813 flyttades tillverkningen till Eskilstuna.

Söderhamn har även gammal tradition med skickliga silversmeder. Speciellt på 1700-talet gjorde flera silversmeder söderhamnssilver vida känt. Stadsvapnet, fartyget (en pinass) med korsade gevär, visar på ortens gamla huvudnäringar och var också stadens silverstämpel.

Havet, linet och sågen

Söderhamn livnärde sig under stadens första tid på jordbruk, fiske och jakt. Fiskarbyggelsen på Öster finns kvar. Handelsvaror fraktades till stor del per båt. Redan på 1700-talet grundades ett omfattande skeppsbyggeri. 1780 sjösattes här 24 nya fartyg och Söderhamn fick en handelsflotta.

Hälsingelin har i århundraden fraktas ut från Söderhamn. På 1700-talet fanns vid Söderhamn en blomstande textilindustri, bland annat Flors linnefabrik i Mo, som levererade damasttyger till hovet.

I mitten av 1800-talet utskeppades järnvaror till England, Frankrike, Ostindien och Nordamerika. Trävaror exporterades till bland annat Spanien och Portugal och därifrån importerades det mycket viktiga saltet. Från Ryssland hämtades bland annat hampa

och linfrö. Utvecklingen i staden avstannade när vapensmidet upphörde, men vid mitten av 1800-talet, då sågverksepoken tog sin början, kom en ny blomstringstid. 1880 fanns på sträckan Ljusne-Söderhamn inte mindre än elva ångsågar.

Det brinner!

Stadens historia präglas av flera svåra bränder. 1675 inträffade en stor stadsbrand. I maj 1721 plundrade och brände ryssarna Söderhamn. Förödelsen blev nästan total. Endast några byggnader skonades, däribland kyrkan Ulrika Eleonora.

Nya stora bränder härjade i staden 1860 och 1865. Men den största branden i stadens historia inträffade den 22 juli 1876. Nästan hela Söderhamn lades i ruiner och en tredjedel av stadens invånare blev hemlösa. Rådhuset, lasarettet och två skolor brann ner men kyrkan klarade sig även den här gången.

Staden byggdes upp igen enligt en strikt stadsplan med rätvinkligt gatusystem och kvadratiska tomter. Samtidigt tillkom de många grönområden och parker som fortfarande präglar stadskärnan. Dagens rådhus togs i bruk 1878 och runt Rådhusorget kan du fortfarande hitta en byggnadsmiljö som minner om den tiden.

Rådhusorget och kvarteren runt omkring efter stadsbranden 1876. Foto: Gustav Sahlin

1. Rådhusetorget och rådhuset

Rådhusetorget och rådhusparken, utgör en kulturhistoriskt sett mycket värdefull stadskärna. Området är byggnadsminnesförklarat. Eftersom de flesta byggnaderna här uppfördes inom ett decennium efter den stora stadsbranden 1876, överensstämmer de stilmässigt med varandra och gör miljön unik. Kvarteren runt rådhuset utgör ett område som till stor del ger Söderhamn dess karaktär och identitet som idyllisk småstad. Här kan man gå på kullerstengator och höra rådhusklockans timslag. Torget domineras av det vackra rådhuset med rik utsmyckning i nyrenässansstil. En rad bränder

har genom seklerna drabbat staden och dess rådhus. Det första rådhuset 1620 låg på östra sidan av torget. Brand härjade och nytt rådhus byggdes på torgets västra sida 1683. Ryssarna brände staden 1721, men ett nytt rådhus invigdes 1724 på nuvarande plats. Efter stadsbrand 1860 byggdes det 4:e rådhuset, nu med två flyglar. Den senaste och största stadsbranden 1876 lade nästan hela centrala staden i ruiner. Det nybyggda rådhuset i tegel blev illa åtgånget med kunde efter en omfattande reparation tas i bruk 1878. På Rådhusetorget står ett monument över stadens grundare Gustav II Adolf. Söderhamns Sångförening sjöng ihop medel till monumentet som invigdes 1899. Hos söderhamnarna går monumentet under namnet tandpetaren.

2. Kvarnen och stadsmuseet

Vidare efter Oxtorgsgatan ligger kulturhuset Kvarnen med gammal rustik kvarnhusmiljö, en gång tullmjölkvarn, byggd 1751. Driften pågick till 1931. Här pågår hela året utställningar och kulturarrangemang. Nedanför Kvarnen ligger en 1700-talssåg, Bosjåsågen, nedfraktad från Trönö och restaurerad samt en gammal fiskarbod som stått i stadsdelen Öster, den så kallade fiskarstan.

Mittemot kvarnen ligger Söderhamns Stadsmuseum, i gevärsfaktoriets anrika borrhhus från 1748, ritat av Chistoffer Polhem. Ruskammaren och Borrhuset är de enda kvarvarande byggnaderna från gevärs-faktoriets dagar. Norr om torget, uppe i backen till vänster om kyrkan, ligger Rustkammaren från 1722. Här för-

varandes de i Gevärsfaktoriets tillverkade vapen, innan de fördes till olika regementen.

3. Kyrkan Ulrika Eleonora

Kyrkan Ulrika Eleonora ligger på Kyrkogatan, en gång stadens paradgata. Kyrkan fick sittnamn efter Karl XI:s gemål, drottningen, som donerat medel till byggandet. Den ritades av Nicodemus Tessin d.y. och invigdes 1693. Tessin ritade även Stockholms slott vid samma tid. Kyrkan räknas som en av de vackraste korskyrkorna i Norrland och är nu stadens enda 1600-talshus. Från Rådhusorget går Oxtorgsgatan västerut förbi Stadshotellet och Folketshuset till Oxtorget, marknadsplats i äldre tider. Sista marknaden hölls här 1878.

4. Viadukten och Uhrs källa

Den unika järnvägsviadukten, liknat vid ett liggande Eiffeltorn, är en stålig järnkonstruktion byggd 1886, 1915 och 1927, då järnvägen drogs fram här. Järnvägen är om dragen utanför stan men viadukten är kvar och är idag ett gångstråk.

Under viadukten på Trädgårdsgatan ses den gamla brunnen Uhrs källa från 1759. Brunnen utgjorde vattenhämtningsställe för söderhamnare fram till 1900-talets början och platsen blev även på- och avstigningsplats för tågresande.

5. Oscarsborg

Från Södra Hamngatan kan man ta trappan upp till Östra berget och besöka Oscarsborg. Tornet byggdes 1898, bekostat av Söderhamns sångarförening. Går man upp i tornet bjuds man en vacker utsikt över staden. I väster syns Västra berget med gamla vattentornet. Där bortom går E4:an med infarten till Söderhamn. Nordväst syns Ulrika Eleonora kyrka med Staffanskolan strax öster om. Österut ser du havet och vid åns utlopp är en skogsklädd kulle, Faxeholmen, där fogdefästet Faxehus låg på 1400-talet.

6. Öster - fiskarstaden

Stadsdelen Öster, den gamla fiskarbebyggelsen som förskonades från de stora bränderna på 1800-talet, är en unik stadsmiljö som är väl värd ett besök. Här visar Söderhamns Kust- och Skärgårdsförening den bäst bevarade fiskarebostaden i den så kallade Fiskarstan. Bostaden är inredd och utrustad för att visa hur en fiskarefamilj hade det vid 1900-talets början.

7. Stadens parker och dess skulpturer

Stora delar av året är Söderhamns stadskärna en grönskande oas. Här finns flera parker, blomarrangemang och annan växtlighet.

Källparken - Namnet har sitt ursprung från sekelskiftet, då delar av stadens befolkning hämtade sitt vatten vid Uhers källa, som finns i den norra delen av parken. Källparken ligger längs Trädgårdsgatan

Rådhusparken - I mitten av parken porlar fontänen och kantas av trädgårdsstolar. Den cirka 100 m² stora planteringsytan pryds av 5 000 ettåriga sommarblommor. Flera av stadens gamla stamfuchsiaträd har hedersplats i parken. Thomas Qvarsebos skulptur av **Nathan Söderblom** finns i parken. Nathan Söderblom föddes 1866 i Trönö, blev svensk ärkebiskop 1914 och mottog Nobels fredspris 1930. Skulpturen av corténstål visar Nathan i naturlig storlek och är totalt cirka tre meter hög. I kyrkporten står ordet "Fred" på olika språk. Skulpturen uppfördes år 2001 .

Stadsparken - stadens äldsta park från 1880 är en riktig skönhet. Park- och alléträden som planterades efter den stora stadsbranden ger än idag svalkande skugga varma sommardagar och lä blåsiga dagar. Träden skulle tjänstgöra som brandgata för att förhindra en ny katastrof. Parkens fontän omgärdas av skulpturen **Tidsspegel**, som är ett vackert åttkantigt räcke av konstnären Per Nilsson - Öst. Tidsspegel visar bilder från trä- och metallindustrin och vattenkraften som var drivkraft för de små kvarnarna och linberedningsverken i Söderhamnsån.

Kvarnparken - ligger vid Kvarnen efter Oxtorgsgatan. Här blommar Magnolian under våren. Njut av en stunds avkoppling intill ån.

Strykjärnssparken - har fått sitt namn av den trekantiga formen. Strykjärnssparken inramas av vackra pyramidalmar om formklipps en gång per år. Mellan almarna finns prydnadsäpplen i olika sorter. Strykjärnssparken ligger mellan gågatan Köpmangatan och Norra Hamngatan som löper längs Söderhamnsån. I parken finns det fartfyllda konstverket **Maj** av skulptören Emil Näsval. Maj är en två meter hög bronsskulptur av en flicka på väg att bli kvinna.

Jazzparken - en hyllning till söderhamnssoonen Jan Johansson, jazzpianisten som föddes i Söderala 1931. Parken hette tidigare Apoteksparken men genomgick en förvandling 2001-2002 då den ändrade utseende helt.

Viktiga årtal i Söderhamns historia

1600-talet

1620 får Söderhamn sina stadsprivilegier.

1621 byggs Söderhamns första rådhus i trä.

1675 drabbas den lilla staden av en omfattande brand.

1685 påbörjas bygget av stadskyrkan Ulrika Eleonora arkitekt N. Tessin d.y.

1700-talet

1721 tränger ryssarna in i Söderhamn för att bränna och plundra.

1724 står ett nytt rådhus klart.

1725 återupptas tillverkningen vid gevärsfaktoriet efter ryssarnas härjningar.

1729 Flors linnemanufaktur i Mo startar sin verksamhet.

1748 uppförs borrruset, som i dag inrymmer Söderhamns museum.

1751 uppförs västra tullmjölskvarnen vid Söderhamnsån, i dag är kvarnen utställningslokal.

1800-talet

1812 läggs gevärsfaktoriet ned och flyttas till Eskilstuna.

1831 öppnas reguljär ångbåtsförbindelse med Stockholm.

1833 Söderhamns första lasarett tillkom. Det var beläget vid Parkudden och hade åtta bäddar.

1835 drabbas Söderhamn av en ny stadsbrand som ödelägger ett 50-tal byggnader.

1847 installeras gatubelysning i Söderhamn.

1861 öppnas järnvägen Söderhamn-Bergvik.

1876 ödeläggs stora delar av staden vid en våldsam brand, 200 personer förlorar sina hem.

1895 invigs utsiktstornet Oscarsborg.

